

УДК

*НАТАЛІЯ СКОМОРОВСЬКА, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри теорії та методики навчання, Івано-Франківський
обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, Україна
ORCID ID 0000 0002 0629 3049
natalya.7575@ukr.net*

МЕТОДИКА МЕТАФОРИЧНОГО АНАЛІЗУ ЕПІЧНОГО ТВОРУ

*NATALIA SKOMOROVSKA, Associate Professor of the
Department of Theory and Teaching Methods, Ivano-
Frankivsk Regional Institute postgraduate
pedagogical education, Ukraine*

THE METHOD OF METAPHORICAL ANALYSIS OF AN EPIC WORK

У статті розкрито особливості аналізу епічного твору за допомогою метафори. Зроблено висновки, що метафора має великий потенціал для розвитку мислення людини, дає можливість краще пізнати себе і світ, дослідити причинно-наслідкові зв'язки між різними явищами, подіями, учинками. Авторка запропонувала власну методику метафоричного аналізу епічного твору, поєднала різні методи, прийоми та завдання. Довела, що використання метафори допомагає глибоко проаналізувати текст, звернути увагу на особливості творення образів, розкриття проблематики. Акцентовано на тому, що під час такого аналізу здобувачі освіти вчаться виокремлювати важливі для розуміння головної думки частини твору. Зроблено висновки, що увага до метафор сприяє дослідженню особливостей творчого почерку письменника, розумінню художньої цінності кожного твору, його значення у розвитку українського та світового мистецтва слова.

Ключові слова: метафора, методика, методи, прийоми, завдання, мислення, світогляд.

Summary. The article reveals the peculiarities of the analysis of an epic work using a metaphor. It was concluded that the metaphor has a great potential for the development of human thinking, provides an opportunity to better know oneself and the world, to investigate cause-and-effect relationships between various phenomena, events, and actions. The author proposed her own

method of metaphorical analysis of the epic work, combined various methods, techniques and tasks. She proved that the use of metaphor helps to deeply analyze the text, pay attention to the peculiarities of creating images, and reveal the problems. During such an analysis, students learn to single out the parts of the work that are important for understanding the main idea. Attention to metaphors helps to explore the peculiarities of the writer's creative handwriting, to understand the artistic value of each work, its importance in the development of Ukrainian and world art of words.

Key words: metaphor, technique, methods, methods, tasks, thinking, worldview.

Meta: створити методику метафоричного аналізу епічного твору, оптимально поєднавши методи, прийоми і завдання; поглибити знання про метафоричний спосіб мислення.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Про метафору, її значення та різновиди відомі філософи, психологи та науковці вели мову ще з античних часів. Сьогодні вчені все більше розглядають можливості метафори розвивати мислення людини, формувати світогляд, що базується на правдивих життєвих цінностях. Саме у цьому контексті метафора цінна для сучасної школи.

Методика метафоричного аналізу епічного твору допоможе вчителю на уроках літератури звернути увагу здобувачів освіти на цінність даного прийому у творчому процесі. Письменники більшою чи меншою мірою

послугуються метафорою, використовують її для творення системи образів, розкриття проблематики. Часто саме в ній зашифрована головна думка твору, авторське осмислення навколишнього світу. Багатозначність окремих метафор спонукає учнів до роздумів, обговорення, дискусії, у процесі якої вони вчаться висловлювати власні думки, аргументовано відстоювати їх, використовувати цитати з метафорами.

Аналіз досліджень і публікацій.

Вивчення останніх праць свідчить про те, що вивченню метафори в різноманітних аспектах присвячені праці багатьох учених, відомих філософів і психологів. Так, засадничі положення когнітивного підходу в теорії концептуальної метафори заклали Дж. Лаккофф, М. Джонсон. На зв'язку метафори з мисленням акцентували Дж. Віко, А. Річардс, М. Блек, П. Рікер, Ф. Ніцше. Зокрема, С. Пеппер розглядав метафору як фундаментальну основу метафізичних систем, що задають певні філософські картини світу. Х. Блюменберг здійснив опис історії мислення і історії філософії через виявлення найважливіших для тієї або іншої епохи метафор. Німецькі вчені В. фон Гумбольдт, Г. Штейнталь, М. Мюллер, український мовознавець О. Потебня розглядали метафору як іманентну властивість мови, що забезпечує процес пізнання як постійну діяльність і пошук істини.

Психологічну природу метафори вивчали Г. Пауль, К. Бюлер, Ю. Алімова, Н. Арутюнова, І. Вачков, В. Гак, Т. Яценко та інші. Теорію первинних і складних метафор запропонували

американці Дж. Греді, С. Тоб, С. Морган. У лексико-семантичному, лінгвістичному та граматицічному аспектах розглядають метафору В. Ващенко, В. Русанівський, Л. Лисиченко, С. Єрмоленко, О. Тараненко, Л. Мацько, А. Мойсієнко, В. Калашник, В. Кононенко, Л. Пустовіт, Л. Ставицька, Н. Бойко та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Завдання методики метафоричного аналізу епічного твору полягає у системному використанні метафори у процесі аналізу та реалізується через відповідні методи і навчальні прийоми. У кожному із запропонованих завдань наявна метафора, що дає можливість краще зрозуміти глибину образів, актуальність проблематики, тему та головну думку твору, усвідомити його естетичну цінність.

Метод творчого читання допомагає активізувати художнє сприймання, розширити світогляд здобувачів освіти. Застосовуючи його, словесник учить уважно читати текст, осмислено сприймати нову інформацію, самостійно визначати важливі для розуміння змісту частини. Учителю пояснює, що часто саме через метафору автор передає свої погляди, пояснює, як шукати актуальні слова, розуміти їх значення у розкритті ідеї твору. Використання метафори допомагає краще зрозуміти різні типи текстів, часто абстрактні, у яких важлива інформація не на поверхні, а розкидана, захована в окремих реченнях. Працювати з метафорою доречно на різних етапах. Так, аналізуючи персонажів, учні позначають ті важливі частини з метафорами, які дають можливість сформулювати власний цілісний погляд на образ. Наприклад, метафори у творі Івана Багряного "Тигролови": "Стрибнув у певну смерть, але не здався". "Проте відчай не брався його. Дуже-бо багато він перетерпів, щоб ще впасти в відчай. Він уже мав нагоду безліч разів умерти, і це велике щастя, що він іде цим зеленим, безмежним океаном". "Його гнала вперед надзвичайна впертість, сто разів випробувана і загартована мужність. Вперед, наперекір всьому!" та інші допомагають читачам звернути увагу на важливі риси характеру головного героя, особливості його вдачі.

Евристична бесіда – це метод, що має важливе значення для розвитку мислення та усного мовлення здобувачів освіти. Під час бесіди відбувається активний обмін думками; учні вчаться давати відповіді на різні типи, різнорівневі запитання, набувають досвіду їх формулювати. Метод евристичної бесіди сприяє розвитку самостійної думки, формує вміння робити власні висновки з прочитаного. Бесіда спрямована на аналіз, пошук аналогій, порівняння. Школярі беруть участь у проблемно-пошуковому діалозі, обговорюють сюжет, проблематику, композицію, образи, способи їх творення, аналізують твір як явище мистецтва. Учителю, в свою чергу, спостерігає за рівнем розуміння нового матеріалу.

Бесіда за прочитаним передбачає обговорення ключових елементів твору. Практично у кожному частині аналізу персонажів, проблематики, сюжету можна ввести важливі для їх розуміння метафори. Наприклад, аналізуючи твір М. Коцюбинського "Тіні забутих предків", учитель пропонує наступні запитання: Як характеризують слова автора головного героя твору Івана Палійчука: "Пісня, здавалось, бриніла вже в ньому. Задуманий все, встромляв очі кудись поза гори, неначе видів, чого не бачили другі, прикладав мережану дудку до повних уст, і чудна пісня, якої ніхто не грав, тихо спадала на зелену отаву царинок, де вигідно послали свої тіні смереки". "Він сідав десь на узбіччі гори, виймав денцівку (сопілку) і вигравав немудрі пісні, яких навчився од старших. Однак та музика не вдовольняла його. З досадою кидав денцівку і слухав інших мелодій, що жили в ньому, неясні й невловимі"?

На що хотів звернути увагу автор, описуючи головну героїню словами: "Вона давно вже засіяла гори співанками своїми, що їх співають ліси й сіножаті, ґрунті й полонини, дзвонять потоки і виспівує сонце"?

До системи запитань важливо вводити і проблемні запитання, які є складовою проблемного підходу, стають поштовхом до розвитку мислення учнів. Проблемні запитання стимулюють пізнавальну активність, підштовхують до розмірковувань. У їх фор-

мулюванні завжди міститься прихована суперечність. У процесі роботи активізується попередній досвід, відбувається активний процес здобуття нових знань. Відповідь на проблемне запитання учні знайдуть тільки на основі аналітичної діяльності. Вони мають детально вивчити новий матеріал, застосовуючи за необхідності порівняння, протиставлення. Так, аналізуючи твір Івана Нечуй-Левицького "Кайдашева сім'я", учитель пропонує проблемні запитання із залученням метафор. У творі є рядки: "На Кайдашевій давній оселі повіяло миром. Спільна вигода присилувала їх помагати один одному в оранці, і в сівбі, і в заволікуванні, і в возовиці". Як бачимо, герої не завжди сварилися. Чи могли брати так налагодити життя своїх сімей, щоб жити однією дружною родиною?

Як правило, проблемні запитання чи завдання приводять до дискусії. Дискусія – це колективне обговорення, мета якого виявити істину або знайти правильне вирішення певного завдання. У процесі підготовки до дискусії учні вчаться здійснювати багатофактовий аналіз, будувати свою думку на аргументах і власних осмисленнях фактів. Так, аналізуючи твір Івана Багряного "Тигролови", учитель може запропонувати для дискусії наступне завдання: Підтвердіть або спростуйте думку "у сміливих щастя завжди є".

Метафора може бути присутня не тільки у завданні. Учителю орієнтує учнів на пошук влучних метафор у тексті, які стануть вагомими аргументами в дискусії. Цінність метафори для бесіди чи дискусії у тому, що кожна людина розуміє і трактує її по-своєму, а це допомагає розвивати мислення.

Дослідницький метод дає можливість організувати дослідницько-пошукову роботу на уроці літератури. Мотиваційною її складовою є допитливість. Для пробудження навчального інтересу педагогу слід пропонувати завдання, що містять елемент інноваційності. Це може бути новизна матеріалу для дослідження, нові способи організації дослідження та презентації його результатів. Учителю пропонує детально проаналізувати художній текст або його частини, дібрати додат-

кову необхідну літературу. Дослідницькі завдання мають містити актуальні для розуміння твору метафори. Наприклад, аналізуючи творчий доробок М. Коцюбинського, учитель пропонує знайти в тексті метафори, за допомогою яких автор показав красу природи України. "Кує зозуля. Б'є молоточком у кришталевий великий дзвін - ку-ку! ку-ку! - і сіє тишу по травах". "Тихо пливе блакитними річками льон. А там ячмінь хилиться й тче... тче з тонких вусів зеленої серпанок. Стежки зміяються глибоко в житі, їх око не бачить, сама ловить нога. "Волошки дивляться в небо. Вони хотіли бути як небо і стали як небо". Такого роду завдання дають можливість звернути увагу на художньо-естетичну цінність творів письменника. За результатами своєї роботи старшокласники можуть створювати власний медійний продукт, що передбачено в модельних програмах з української літератури. Вивчати метафори доцільно і в рамках проєктів, оскільки, добираючи цитати з різними видами метафоричного перенесення, здобувачі освіти вчаться шукати потрібні художні засоби для характеристики образів, розкриття проблем, ідеї твору.

Доцільно задіяти метафору для порівняльного аналізу. Використовуючи цей прийом, учитель реалізує один з головних принципів у викладанні літератури - вивчення національних літератур у взаємозв'язку, у контексті світового літературного процесу. Тому пропонує цитату з метафорою, яка може об'єднати кілька творів на рівні сюжету, проблематики, персонажів тощо.

Репродуктивний метод дає можливість перевірити знання та вміння здобувачів освіти; допомагає розвивати письмове мовлення, творче мислення. Для залучення метафор часто слугують тестові завдання. Наприклад, аналізуючи твір "Кайдашева сім'я", педагог пропонує встановити відповідність.

А. Мелашка. Б. Маруся.

В. Омелько. Г. Лаврін. Д. Карпо.

1. "До неї прилипла якась облеселість у розмові й повага до панів. В її уста прилинув осміх, а з словами неначе полилась патока з уст. Під її солодкими словами ховається гіркий полин".

2. "Він був добрий стельмах, робив панам і селянам вози, борони, плуги та рала і заробляв добрі гроші, але ніяк не міг вдержати їх у руках. Гроші втікали до шинкаря".

3. "Веселі сині, як небо, очі світились привітно й ласкаво. Тонкі брови, русьві дрібні кучері на голові, тонкий ніс, рум'яні губи – все подихало молодістю парубочою красою".

4. "Тонкі пружки його блілого лица з тонкими губами мали в собі щось неласкаве. Гострі темні очі були ніби сердиті. В лиці, в очах було розлите щось гостре, палке, гаряче, було видно розум з завзяттям і трохи з злістю".

5. "Її краса так засліпила йому очі, так разом заманила серце, що вона йому здавалась не дівчиною, а русалкою".

Актуальною вважаємо метафору для творчих робіт. Завдання на створення, завершення чи вдосконалення творчого продукту допомагають розвивати фантазію, уяву учнів. Учитель може задіяти метафору у завданні та націлити здобувачів освіти на її використання у творі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Як бачимо, метафора є важливою на кожному етапі аналізу, при використанні різних методів і прийомів. Словесник формує у здобувачів освіти навички роботи з метафорою як важливим інструментом для розкриття змісту і головної думки твору. Учні вчаться уважно читати художній текст, звертати увагу на деталі, розуміти значення мовленнєвих нюансів у певному фрагменті, об'єднувати частини, щоб цілісно осмислити твір. Вони розуміють стратегії, якими користувався письменник, щоб передати читачам свої погляди. Системна робота з названими прийомами дозволяє застосовувати всі можливості метафори для того, щоб простежити авторську інтерпретацію об'єктивної реальності, особливості світогляду тощо.

Цінним є той факт, що кожен здобувач освіти не просто пізнає погляди українських митців, а й має можливість формувати власний світогляд, ціннісне ставлення до життя. Метафора стає способом моделювання дійсності, визначає тип світосприйняття і світорозуміння. Учні вчаться оперувати метафорою як аргументом у

дискусії, наводити її як цитату у власних творчих роботах. Таким чином, словесник розвиває усне і письмове мовлення учнів на матеріалі виучуваного твору, критичне мислення; формує вміння самостійного аналізу та синтезу навчального матеріалу; вчить висловлювати свої думки, обґрунтовувати та захищати їх у бесіді чи дискусії.

Є прийоми, що допомагають розвивати творчі здібності, вчити учнів генерувати та втілювати власні ідеї, створювати та реалізувати проєкти. Ці вміння особливо актуальні для сучасної людини, оскільки саме творчість закладена в основі всіх винаходів і створення нових продуктів.

У процесі роботи над методикою враховані практико-орієнтований підхід, орієнтація на особистість школяра, його природні здібності та можливості.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в поглибленні вивчення можливостей метафор у шкільному аналізі епічних творів, розробці нових прийомів, завдань, що допоможуть здобувачам освіти зрозуміти важливість метафори у творчому процесі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Авраменко, О. (2019). Українська література (рівень стандарту): підручник для 11 класу. Київ: Грамота. 249 с.

Alimova, Yu. A. (2012). Skazochnye metafory v rabote detskogo psikhologa. SPb.: Rech'; Москва: Sfëra. 176 s.

Alimova, Yu. A. (2012). Skazochnye metafory v rabote detskogo psikhologa. SPb.: Rech'; Москва: Sfëra. 176 s.

Арутюнова, Н. Д. (1990). Метафора і дискурс. Москва: Прогрес. С. 5–32.

Концептуальна метафора. Вікіпедія. URL: [uk.wikipedia.org > wiki](http://uk.wikipedia.org/wiki/Conceptual_metalphor).

Потебня, О. (1985). Естетика і поетика слова. Київ: Мистецтво. 301 с.

Lakoff, George. (1995). Moral Politics. Chicago: University of Chicago Press. (2nd ed. 2001)

Яценко, Т. (2008). Концептуальні засади і методика глибинної психокорекції. Підготовка психолога-практика. Навчальний посібник. К.: Вища шк. 342 с.

Стаття надійшла 20.09.2023 р.